

סימן ט"ז

בעניין ברכת הסוכה (דף מה:)

בסימן זה נבקש לבחון את מהות ברכת "לישב בסוכה" ועל אילו פעולות שאדם עושה בסוכה יש לברך אותה. לאור דיון זה נבקש לבחון גם עד כמה ניתן להסיק מדיני ברכת הסוכה על גדרי המצווה ועל חובת הישיבה בסוכה.¹

הנה גרסינן בגמרא (מה:):

אמר רב יהודה אמר שמואל, לולב שבעה וסוכה יום אחד. מאי טעמא, לולב דמפסקי לילות מימים, כל יומא מצוה באפיה נפשיה הוא. סוכה דלא מפסקי לילות מימים כולהו שבעה כחד יומא אריכא דמו. ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, סוכה שבעה ולולב יום אחד. מאי טעמא, סוכה דאורייתא שבעה, לולב דרבנן סגי ליה בחד יומא.

דהיינו, לדעת שמואל מברכים על נטילת הלולב בכל יום ויום משבעת ימי החג, משום שבכל יום מצוות הנטילה היא מצווה נפרדת, ואילו על סוכה מברכים רק פעם אחת בכל החג, משום שזו מצווה אחת, ולכן הברכה שמברכים ביום הראשון פוטר את כל שבעת ימי החג. לעומת זאת רבי יוחנן סובר להיפך: על סוכה מברכים בכל יום ויום, ואילו על הלולב מברכים רק ביום הראשון. רבי יוחנן מנמק את דעתו בהבדל שיש בין המצוות הללו ברמת הדין. חיוב הסוכה בכל שבעת הימים הוא מן התורה, ולכן יש לברך בכל יום ויום, ואילו חיוב הלולב בשאר ימי החג הוא רק מדרבנן, ולכן מברך רק ביום הראשון, שאז חיובו הוא מן התורה.

נמצא שנחלקו שמואל ורבי יוחנן בשני נידונים שונים, שלכל אחד מהם שורש שונה. המחלוקת הראשונה היא לגבי לולב. בנידון זה טוען שמואל שיש לברך בכל יום ויום מפני שהחיוב בכל יום נבדל מחברו, ומביא ראיה לדבריו מכך שלא נוטלים

1 הדבר נוגע בשאלה כללית, עד כמה ניתן להסיק מתוך נוסח ברכת המצוות על מהותה של המצווה שעליה מברכים, עיין פסחים ז: ובראשונים שם.

לולב בלילה, ומכאן שהחיוב של אותו יום פקע ולמחרת זהו חיוב אחר. כנגד זה טוען רבי יוחנן שמצוות לולב היא מדרבנן, כלומר גם אם נקבל את הטענה של שמואל שהחיובים בלולב בכל יום נפרדים זה מזה, עדיין אין לברך עליהם משום שאין מברכים על מצוות מדרבנן. כך כתב לבאר את המחלוקת הריטב"א בחידושיו (מה: ד"ה ורבה), וכתב לפי זה שלשיטת רבי יוחנן אף אין מברכים על נרות חנוכה ומקרא מגילה.²

המחלוקת השנייה היא לגבי סוכה. בנידון זה טוען שמואל שכיוון שכל שבעת הימים הם בעצם מצווה אחת מתמשכת, ללא הפסק, די בברכה אחת בתחילת קיום המצווה כדי לפטור את כל הימים. כנגדו טוען רבי יוחנן שכיוון שזו מצווה מן התורה יש לברך בכל יום. כאן לכאורה טענת רבי יוחנן אינה מובנת כלל – הרי מה בכך שזו מצווה דאורייתא, היכן מצינו שאדם יברך כמה ברכות זהות על קיום

2 כן משמע בגמרא לקמן (מו.), האומרת "ואף רב סבר כל שבעה מצוות לולב (וביאר רש"י שם: בעי ברכה למצוות לולב, ואף על גב דמדרבנן הוא, בעי ברכה), דאמר רבי חייה בר אשי אמר רב, המדליק נר של חנוכה צריך לברך". ומוכח שהנידון של ברכה על לולב כל שבעה והנידון של ברכה על נרות חנוכה חד הוא – האם מברכים על מצוות דרבנן או לא. וממילא רבי יוחנן, שחולק על רב ושמואל וסובר שלא מברכים על לולב כל שבעה, חולק גם בזה וסובר שלא מברכים גם על נרות חנוכה, וכמו שכתב הריטב"א. וכן נראה מוכח גם ברש"י (מו. ד"ה ואנן, וד"ה מכאן), וכך מבואר כמעט להדיא בדברי האור זרוע (הלכות סוכה, סימן שט"ז), ועיין גם בדברי המאירי בסוגיין. דרך נוספת לבאר את דעת רבי יוחנן היא לומר שלדעתו כן מברכים על מצווה דרבנן, אך רק פעם אחת. וכפי שמשמע פשוט הלשון "לולב דרבנן סגי ליה בחד יומא". דהיינו, הטעם שמברכים על לולב ביום הראשון אינו מפני שאז זו מצווה דאורייתא (כפי שמשמע מהריטב"א) אלא מפני שגם על חיוב דרבנן מברכים, אך רק פעם אחת, וכך כתב בערוך לנר בסוגיין (ד"ה בגמרא לולב).

לדרך זו גם רבי יוחנן מודה שמברכים על נרות חנוכה, אך מברך רק ביום הראשון. אמנם צריך ביאור בסברתו, דממה נפשך – אם לא ניתן לומר לשון "וציוונו" על דברי חכמים (כפי שהקשתה הגמרא לקמן, "והיכן ציוונו"), אזי אין לברך כלל, גם לא ביום הראשון. ואם ניתן לומר לשון זו (מן הטעמים שנתבאר שם לגבי נר חנוכה, דהיינו מצד מצוות "לא תסור" או מצד "שאל אביך"), אם כן מדוע לא לברך בכל פעם ופעם שמקיים מצווה דרבנן, וצ"ב.

ובדרך שלישית כתבו כאן הגרי"ד בשיעוריו והברכת אברהם לחלק, שרק על מצוות דרבנן שהן בגדר זכר למקדש סובר רבי יוחנן אין לברך, אך מצוות שהן תקנה עצמאית, כנטילת ידיים או נרות חנוכה – בוודאי שהוא מודה שמברכים. ולעני"ד נראה שגם אם מסברא ניתן להבין חילוק זה, הרי שמפשוט לשון הגמרא והראשונים לא משמע כן כלל.

אחד מתמשך של אותה מצווה (הרי זה כמו אדם שעטוף בציצית ויברך בכל כמה רגעים "על מצוות ציצית"). ועוד, ששמואל כלל לא חלוק על כך שחיוב סוכה הוא מן התורה.

ולחומר העניין כתב ליישב בחידושי הריטב"א שם וזה לשונו:

והא דאמר רבי יוחנן דסוכה שבעה משום דהויא דאורייתא לאו היינו עיקר טעמיה... אבל עיקר טעמא דרבי יוחנן אף על גב דכולהו חדא יומא אריכתא נינהו, כיון שמתערטל ממצותה כשהוא יוצא ממנה חייב הוא לחזור ולברך עליה כשחוזר ונכנס בה, שחוזר ומתלבש במצותו ואפילו בו ביום עצמו, שכל שעה שנכנס בה כתחלת מעשה כי היציאה משם היא גמר כניסה ראשונה.

דהיינו, הריטב"א טוען כי עיקר טעמו של רבי יוחנן הוא שבכל יציאה מן הסוכה האדם למעשה מפסיק לקיים את המצווה (וכלשונו "מתערטל ממצוותה"), וממילא כאשר הוא שב לסוכה הוא מתחיל קיום חדש והוא חייב לברך עליו פעם נוספת.³

אך מסתבר כי גם לדעת שמואל אדם שיוצא מן הסוכה כמה פעמים במהלך החג מפסיק בכך את קיום המצווה, ואם כן יש להתבונן במה נחלקו. ונראה לבאר את מחלוקתם כך: לדעת שמואל הברכה היא על עצם החיוב, וכיוון שמהותית סוכה היא חיוב אחד רציף יש לברך עליו רק ברכה אחת, אף שבפועל יוצא מן הסוכה כמה פעמים. לעומת זאת לדעת רבי יוחנן הברכה איננה על עצם החיוב, כי אם על הקיום בפועל. ולכן על אף שמהותית ישנו רק חיוב אחד, כיוון שבפועל האדם יוצא מן הסוכה במשך החג, ובכל פעם שהוא יוצא הוא מפסיק באותה העת את

³ הריטב"א מוסיף שם כי הטעם שהביא רבי יוחנן בגמרא, שמצוות סוכה היא דאורייתא, היא רק כסניפין לטעמו העיקרי. וקשה, מדוע נקטה הגמרא טעם שהוא רק כסניפין בעלמא. לכן נראה בביאור הדבר, שהטעם שסוכה דאורייתא אינו רק דבר צדדי, אלא כמבואר לעיל בדברי הריטב"א שנקט שלדעת רבי יוחנן אין מברכין כלל על מצוות דרבנן, ולכן סבר שאין מברכים על לולב בשאר הימים. וממילא, כדי לומר שעל סוכה מברכים כל שבעה, בהקדם עליו לומר שזו מצווה דאורייתא בכל שבעת הימים (בניגוד ללולב), ורק מטעם זה, על אף שבירך ביום הראשון, ניתן לברך עליה גם בכל שאר הימים. על גבי זה מוסיף הריטב"א את הטעם של הפסקה בקיום המצווה, הגורם לכך שאכן צריך לברך ברכה בכל פעם שנכנס לסוכה.

קיום המצווה בפועל, ממילא בחזרתו לסוכה ישנו קיום מצווה חדש, לכן הוא חייב לברך שוב.⁴

ביאור שיטת רבי יוחנן

עוד שנינו בסוגיה שם:

מיתבי... נכנס לישב בה אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה, וכיון שבירך יום ראשון שוב אינו מברך... תנאי היא, דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי, וחכמים אומרים אינו מברך אלא שחרית בלבד.

כלומר, הגמרא מקשה על שיטת רבי יוחנן מברייתא מפורשת הקובעת שיש לברך על ישיבת סוכה פעם אחת בלבד בתחילת החג, וכדעת שמואל. ומתרצת הגמרא שמחלוקת זו תלויה במחלוקת תנאים לגבי תפילין, שלדעת רבי יש לברך על תפילין בכל הנחה והנחה, גם כמה פעמים ביום, ואילו לדעת חכמים יש לברך עליהן רק פעם ביום, בשחרית.

פשטות התלייה בין המחלוקות היא שרבי יוחנן סבר כדעת רבי, שמברך בכל הנחה והנחה, ולכן גם מברך בכל כניסה וכניסה, ואילו שמואל סבר כדעת חכמים, שמברך

4 וראיתי בחידושי רבנו יהונתן מלוניל (כב. מדפי הרי"ף) שכתב לבאר באופן אחר, שהטעם של רבי יוחנן אינו מפני שכאשר יצא מהסוכה נפסק קיום המצווה, כפי שביאר הריטב"א, אלא שהאדם מברך בכל פעם מפני שהוא יכול בכל עת לפטור את עצמו משיבת הסוכה, מדין הולכי דרכים. ונראה שהביאור בדבריו הוא שכיוון שהוא היה יכול להיפטר מהחוב אך לא נפטר ממנו, נמצא שבכל פעם שהוא נכנס יש עליו חיוב חדש (ולא רק קיום חדש, כפי שכתב הריטב"א).

ויש לעיין בדבריו, האם העובדה שהאדם היה יכול להיפטר מחיוב ולא נפטר אומרת שכעת הוא מתחייב בחיוב חדש. בפשטות ניתן היה לומר אחרת, שכל עוד האדם אינו הולך דרכים החיוב הראשוני נותר בעינו, והגם שהיה בכוחו של אדם לבטל את חיובו באופן זה – סוף סוף עד עתה הוא לא ביטלו.

ועוד יש להתבונן בעיקר הטענה של רבנו יהונתן, האם דין הולכי דרכים בכלל מפקיע את עצם חיוב האדם בסוכה. שאפשר היה לומר שהחיוב היסודי נותר בעינו, רק בפועל אינו יכול לקיים מפני שהוא אנוס או מחמת כעין תדורו וכדומה, אך לא שהגברא בעצם מופקע מן החיוב, ואכמ"ל.

רק בהנחה הראשונה, ולכן גם בסוכה מברך רק בכניסה הראשונה. כך משמע מפשט הגמרא, וכן ביארו רבים מן הראשונים.⁵

ביאור התלייה הוא כך: ההסבר לדעת חכמים, שנקטו שיש לברך על תפילין רק פעם אחת ביום גם אם חולצן ומניחן כמה וכמה פעמים, הוא שהברכה היא על עצם החיוב, ובכל יום ישנו רק חיוב אחד רציף להניח תפילין, ולכן יש לברך רק ברכה אחת בכל יום⁶ (והעובדה שהאדם הסירן ובכך הפסיק את קיום את המצווה, ולאחר מכן חזר והניחן – אינה מחייבת ברכה חדשה, כי הברכה כאמור היא על החיוב בעצם ולא על הקיום בפועל). מכך למד שמואל שגם בסוכה יש לברך רק פעם אחת, כי יש רק חיוב רציף אחד. אלא שבתפילין, מפני שאין חובת הנחה בלילה, כל יום הוא חיוב נפרד (ולכן מברכים כל יום), בעוד בסוכה חובת הישיבה בסוכה הינה גם בלילה, ולכן כל שבועת הימים הינה חיוב אחד ארוך.

5 כך כתבו רבנו חננאל, הרי"ד בפסקיו ובתוספותיו (ד"ה תנאי) והריטב"א (ד"ה תנאי) בפירושו הראשון. וכן גם משמע מדברי הגמרא לקמן האומרת "ואנן נמי כרבי עבדינן, ומברכינן אסוכה כל שבעה", ומשמע שדעת רבי יוחנן, שיש לברך על סוכה כל שבעה, נשענת על דעת רבי בדווקא, ואילו לדעת חכמים שמברכים על תפילין פעם אחת מברכים גם על סוכה רק פעם אחת.

אולם הריטב"א מקשה על הסבר זה, שהבנה זו בדעת חכמים מסתמכת על ההנחה שלילה לאו תפילין הוא, ולכן יש לברך בכל בוקר מפני שישנו חיוב חדש (ובסוכה, שישנו רק חיוב אחד, מברכים רק ביום הראשון). אולם להלכה אנו נוקטים שלילה הוא כן זמן תפילין מעיקר הדין ורק אין מורין כן (ראה טור ובי"ח סימן כ"ט וסימן ל'), ואם כן נמצא שגם בתפילין החיוב הוא רציף בכל ימות החול, עד לשבת או יום טוב שהם בוודאי לא זמן תפילין לכולי עלמא. וממילא יוצא שלפי שיטת שמואל יש לברך על התפילין רק בימי ראשון (או לאחר יום טוב) ולא בכל יום ויום. וזה חידוש גדול ולא כל כך מסתבר.

לכן מציע הריטב"א הבנה אחרת בסוגיה, שאמירת "כתנאי" כאן באה לומר ששתי הדעות בברייתא זו מסייעות לרבי יוחנן (בניגוד לברייתא הקודמת המסייעת בפירוש לשמואל), מפני שלפי שתי הדעות יש אמנם רק חיוב אחד של הנחת תפילין בשבוע, ובכל זאת מברכים באותו שבוע כמה וכמה פעמים (לדעת חכמים בכל יום, ולדעת רבי אפילו כמה וכמה פעמים באותו יום), וזו סייעתא לרבי יוחנן, שגם בסוכה, על אף שכל השבוע זהו חיוב סוכה אחד רציף – יש לברך כמה וכמה פעמים.

6 וכן כתב השאילתות (שאילתא מה) בביאור דעת חכמים: "כיון דכולי יומא זמן חיובא הוא כיון דברין מצפרא תוב לא צריך, ומאי טעמא דהא בריך ליה מצפרא ועדיין לא שלים חיוביה".

לעומת זאת רבי נקט כי על כל הנחה והנחה יש לברך בנפרד (אף שהוא מודה שבכל יום יש רק חיוב ארוך אחד), מפני שלדעתו הברכה היא על הקיום בפועל ולא על עצם החיוב, וכמו שנתבאר. ומכאן למד רבי יוחנן שכך הדין גם בסוכה, כלומר על אף שכל שבעת הימים הם חיוב ארוך אחד, יש לברך על כל קיום וקיום בנפרד.

שיטת רש"י

אמנם, עדיין יש להתבונן בדברים. שהרי לפי רבי, שעל דבריו מסתמך רבי יוחנן, יש לברך בכל הנחה והנחה, ואילו לפי פשוטות רבי יוחנן יש לברך על הסוכה רק פעם אחת בכל יום ויום, כפי שאמר "סוכה שבעה", ולא בכל כניסה וכניסה. ואכן, מכוח קושיה זו נדחקו רבים מן הראשונים לומר שאין כוונת רבי יוחנן באומרו "סוכה שבעה" שיש לברך על הסוכה רק שבע פעמים בלבד (פעם אחת בכל יום), אלא כוונתו שמברך על הסוכה במשך כל שבעת הימים, ומברך בכל פעם ופעם שנכנס לסוכה.⁷

אך מדברי רש"י לא משמע כך, וז"ל:

כל זמן שמניחן - ואפילו חולצן ומניחן מאה פעמים ביום, וגבי סוכה נמי, אף על גב דלא מפסקי לילות מימים, וכחד יומא אריכא הוא - מברכין עליה בכל יום, דהוא דומיא דחולץ ומניח.

פשוטות דבריו מורה שעל אף שבתפילין מברכים בכל פעם שחולצים ומניחים, הרי שבסוכה לא מברכים בכל פעם שנכנסים אלא רק פעם אחת ביום, וכפי שמורה פשוטות לשונו של רבי יוחנן - סוכה שבעה.⁸ זאת ועוד, בתחילת הסוגיה אמר שמואל "לולב שבעה וסוכה יום אחד", ולעומתו אמר רבי יוחנן "סוכה שבעה ולולב יום אחד", ואם כן מסתבר שכשם שהלשון "לולב שבעה" בדברי שמואל כוונתה

7 כך כתבו על אתר התוספות רי"ד (סוד"ה תנאי) והמאירי (ד"ה וכן), וכן כתב הריטב"א לעיל (מה: ד"ה והא דאמר). למעשה כך עולה גם מפסיקת הרמב"ם (פ"ו הי"ב) והרי"ף (כב. באלפס), שנדון בה לקמן.

8 וכן כתב הריטב"א (מה: סוד"ה ומיהו): "ויש שסבורין דסגי בברכה אחת בכל יום בכניסה ראשונה", ולעני"ד הוא דעת רש"י. ועיין עוד בשו"ת ארץ צבי להגאון מקוז'יגלוב זצ"ל הי"ד (ח"א, סימן נ"ו) שלמד כן בדעת רש"י.

שצריך לברך פעם אחת בכל יום, כך גם הלשון "סוכה שבעה" בדברי רבי יוחנן כוונתה שצריך לברך פעם אחת בכל יום בלבד, ולא בכל פעם שנכנס, וזו לענ"ד ראייה חזקה לשיטת רש"י.

אלא שצריך ביאור בטעמא דמילתא, מדוע לשיטת רש"י לגבי תפילין מברכים בכל הנחה והנחה ואילו בסוכה לא מברכים בכל כניסה וכניסה, אלא רק פעם אחת ביום.

והנראה לומר בזה יסוד. דהנה מבואר בגמרא לעיל שנוסח הברכה שתיקנו חז"ל היא "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה", והיא נסמכת על לשון הכתוב "בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כ"ג, מב). ויש להבין מהי כוונת התורה בתיבת "תשבו". ובגמרא במגילה (כ"א) גרסינן, "אמר רבי יוחנן אין ישיבה אלא לשון עכבה, שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים". חזינן מדבריו שהוראת "תשבו" (וכן הוראת "לישב בסוכה", הנגזרת ממנה) הינה לשהות זמן ממושך בסוכה. וכן כתב להדיא הרא"ש בסוגיין לגבי סוכה (פ"ד, סימן ג):

ובסוכות תשבו פירוש תתעכבו, כמו "וישב העם בקדש" (כמדבר כ'),
וכן "ופתח אהל מועד תשבו" (ויקרא ח'), ולישב בסוכה היינו נמי
להתעכב בסוכה.

ממילא יוצא מדברים אלו שכניסה ארעית לסוכה זמן מועט כלל לא נחשבת קיום של מצוות סוכה.

אשר על כן סובר רש"י שחלוקה מצוות סוכה ממצוות תפילין. במצוות תפילין כל הנחה והנחה של התפילין על הראש והזרוע, גם לרגע קט, חשיבא מצוות עשה לעצמה, וממילא היא גם זוקקת ברכה. ולכן לגבי תפילין כתב רש"י שאפילו "חולצן ומניחן מאה פעמים ביום" מברך בכל פעם ופעם. לעומת זאת לגבי סוכה סובר רש"י כפי שעולה מהגמרא במגילה, שהמצווה של "תשבו" מתקיימת דווקא בשהייה ממושכת בסוכה. אלא שעדיין יש לשאול מהו השיעור של "תשבו", ונראה כי לדעת רש"י רק ישיבה משמעותית של יום שלם, שבכלל זה אכילה, שתייה, לינה ועוד, נחשבת קיום מלא של "תשבו". ולכן לדעתו יש לברך רק פעם אחת ביום, וברכה זו היא על קיום מלא של מצוות "תשבו" באותו היום.⁹

9 וראה כמה מדוייקים לפי זה דברי רש"י שכתב: "וגבי סוכה נמי, אף על גב דלא מפסקי לילות מימים, וכחד יומא אריכא הוא – מברכין עליה בכל יום, דהוא דומיא דחולצן

לדרך זו מסתבר שההבדל בין תפילין לסוכה אינו מתמצה רק בגדר קיום המצווה, אלא משפיע גם על גדר הפסקת קיומה, הגורם ברכה חדשה לאחר חליצת התפילין ולאחר יציאה מן הסוכה. בתפילין, שהמצווה היא עצם ההנחה, מסתבר שעצם החליצה תחשב כהפסק – בוודאי כאשר נפנה לצרכיו, שאסור לו באותה העת להיות מעוטר בתפילין. לעומת זאת בסוכה, שקיומה הוא ישיבה משמעותית של יום שלם, מסתבר לומר שלא כל יציאה תחשב כהפסקה, שהרי לא ניתנה תורה למלאכי השרת ובוודאי שאדם יצטרך לצאת כמה פעמים במהלך היום, וממילא אין לראות בזה הפסק מפני שזו היא צורת הקיום. ובזאת אפשר ליישב כמה וכמה קושיות שנתקשו הפוסקים על הבדלים בגדרי הפסק בין תפילין לסוכה,¹⁰ והדברים מבוארים.

שיטת רבנו תם

עד כה עסקנו בשיטת רש"י. ברם, רוב הראשונים חולקים על רש"י וסוברים שכשם שבתפילין ניתן לברך כמה וכמה פעמים ביום, כך גם בסוכה ניתן לברך כמה וכמה פעמים ביום. אלא שיש להתבונן בדבריהם, האם הם חלוקים מהותית על רש"י

ומניח. כלומר, הברכה על הסוכה פעם אחת ביום דומה לברכה על תפילין בכל פעם שחולץ ומניח. ולכאורה הרי לשיטתו הדברים אינם דומים כלל. אלא כוונתו היא כמו שביארנו, שכשם שבתפילין כל הנחה היא מצווה, ולכן כל הנחה זוקקת ברכה, כך גם בסוכה כל ישיבת קבע של יום שלם היא מצווה, ולכן כל יום זוקק ברכה.

10 לדוגמה, כתב הבית יוסף (סימן ח') שאם מסיר את טליתו אפילו על מנת ללוּבשה מיד – חייב לברך שוב, והוכיח כן מסוגיין לגבי תפילין, שבכל פעם שחולצן מברך. וכן פסק בשו"ע (שם, סעיף י"ד). והקשה המגן אברהם (ס"ק יח) שדברי הבית יוסף כאן סותרים את דבריו בהלכות סוכה (סימן תרל"ט), שם הביא את דברי המגיד משנה שאם יצא מן הסוכה והייתה דעתו לחזור אינו מברך שוב בחזרתו, וכן נקט הבית יוסף שם, וקשה. ולדרכנו אפשר ליישב את דברי הבית יוסף, שהואיל ומצוות סוכה היא מצווה ממושכת, בוודאי שיציאה קצרה אינה מפסיקה את המצווה ולכן נקט בהלכות סוכה שאינו חוזר ומברך. מה שאין כן בציצית ובתפילין, שכל רגע ורגע הוא קיום נפרד, בוודאי שחליצת התפילין או פשיטת הטלית מפסיקה את קיום המצווה ולכן נקט שם שחוזר ומברך, ודוק.

וראה גם במאירי בסוגיין, שכתב שהיו שהפריזו על מידותיהם שכל היוצא מן הסוכה להביא יין או לחם מברך בחזרתו שנית, והביאו ראייה מתפילין, שלאחר כל חליצה מברך כשמניח שנית. והמאירי עצמו חלק עליהם והורה שאין לברך שוב ככהאי גוונא. ולדרכנו נחלקו המאירי והמפריזים על מידותיהם ביסודו של רש"י, וכמו שביארנו.

בעיקר הגדרת מצוות הישיבה בסוכה כשהייה משמעותית, או שהם מודים עקרונית לרש"י שגדר המצווה הוא שהייה משמעותית, ורק נחלקו ברף הנדרש להגדיר מהי שהייה משמעותית. ונבאר את הדברים.

אפשרות אחת היא לומר שלדעת רוב הראשונים הסיבה שאדם חייב לברך על הסוכה מספר פעמים ביום היא מפני שהם חלוקים מהותית על היסוד של רש"י, וסוברים שחיוב הברכה, ואולי גם קיום המצווה, איננו רק על שהייה משמעותית בסוכה - אלא גם על שהייה לא משמעותית, ולמעשה כל פעולה ופעולה שאדם עושה בסוכה היא מצווה, ולכן היא גם מחייבת בברכה.

אפשרות שנייה היא שראשונים אלו מודים ליסוד העקרוני של רש"י, שחיוב הברכה הוא רק על שהייה משמעותית בסוכה, אלא שלדרכם הרף הנדרש להגדיר שהייה משמעותית נמוך יותר, ולכן ייתכן מצב שאדם מברך מספר פעמים ביום. ההסבר לכך הוא שלדרכם כל דבר שיש חיוב לעשותו דווקא בסוכה - סימן שהוא נחשב דבר משמעותי העומד ברף הנדרש של "תשבו" (ולכן גם אסור לעשותו מחוץ לסוכה, בניגוד למשל לאכילת עראי, המותרת) וממילא הוא מחייב בברכה.

ולענ"ד נראה שרבים מן הראשונים סוברים כאפשרות השנייה, ונבקש להוכיח דברינו משיטת רבנו תם. הנה כתבו התוספות בברכות (יא. ד"ה שכבר) שמברכים רק על סעודות שאוכלים בסוכה, ולא על שינה או על שהייה אחרת בסוכה. וכן כתבו הרא"ש (ברכות פ"א סימן י"ג) והטור (תרל"ט) בשם ר"ת, והוסיפו לבאר שהאכילה פוטרת את שאר מצוות האדם בסוכה. וצריך ביאור בסברא זו, הרי גם השינה והלימוד הם דברים הזוקקים סוכה, וממילא יש בהם קיום מצווה מן התורה, ואם כן מדוע שלא לברך עליהם בנפרד ובמה אכילה עדיפה. ועוד הקשה הרא"ש שלכאורה שינה חמירתא מאכילה, שהרי אכילת עראי מותרת ואילו שינת עראי אסורה, ואם כן מדוע שלא יברך גם על השינה.

והנראה לומר בזה, שגם זהו ביטוי ליסוד של רש"י, דהיינו שרק ישיבת קבע נחשבת כקיום המצווה, וישיבת קבע מורכבת משילוב של מכלול פעולות ומעשים. ולכן אליבא דרבנו תם האכילה אכן איננה סיבת החיוב לכשעצמה (שאם כן היה צריך לברך גם על השינה, כמו שהקשה הרא"ש), אלא הברכה היא על שהייה משמעותית,

המורכבת מאכילה יחד עם השינה ופעולות נוספות, ומברכים על כולן יחד ברכה אחת בעת האכילה, מפני שכולן יחד יוצרות ישיבת קבע.¹¹

הנה המחבר והרמ"א (סימן תרל"ט, סעיף ח) פוסקים להלכה כדעת ר"ת, שהמנהג הוא שמברכים רק על אכילה. ונחלקו הפוסקים במקרה שאדם אוכל שתי סעודות ברצף, מבלי לצאת ביניהן מן הסוכה. לדעת הט"ז כל סעודה וסעודה זוקקת ברכת לישוב בסוכה בפני עצמה, ואילו לדעת המגן אברהם, הואיל ולא יצא בין הסעודות אינו מברך על הסעודה השנייה, וכן הכרעת המשנה ברורה ורוב הפוסקים.¹² ויש להתבונן במה נחלקו.

ונראה שהט"ז נקט שהאכילה אינה סימן לישיבה משמעותית אלא היא סיבת הדין, שעצם האכילה נחשבת כקיום של מצוות סוכה ולכן היא מחייבת ברכה. ממילא, גם אם אוכל כמה סעודות רצופות בסוכה מברך "לישב בסוכה" על כל סעודה וסעודה.¹³

11 כתב הטור (תרל"ט), שמברכים רק על האכילה מפני ש"עיקר קביעות שאדם עושה בתוך הסוכה היא האכילה". אפשר שכוונתו שדווקא האכילה מייצגת את מכלול הפעולות הנעשות בסוכה, וייתכן שכוונתו לומר כי בניגוד לשינה, שבה האדם פסיבי, הרי שבאכילה הוא עושה פעולה אקטיבית. בנוסף לכך, יש באכילה גם ממד משמעותי של קביעות לעומת פעולות אחרות שעושים בסוכה, כגון שיחה או לימוד, שפחות מבטאות קביעות, והראיה, שעל אף שיש מצווה לעשותן בסוכה – הרי שאין איסור לעשות אותן מחוץ לסוכה.

12 הט"ז בסימן תרל"ט ס"ק כ, המג"א שם ס"ק יז, והמשנ"ב שם ס"ק מז ובשעה"צ ס"ק פו.

13 הנה הט"ז בראשית דבריו כותב שמדינא דגמרא מברך בכל כניסה וכניסה לסוכה – דהיינו בכל קיום וקיום. אך נהגו לברך רק על קיום של אכילה, ומכאן שיטתו. ברם לדרכנו, ששיטת ר"ת נסמכת על שיטת רש"י, אפשר אולי שהנחת הט"ז מעיקרא ליתא. שהרי לדעת רש"י גם מדינא דגמרא לא מברכים בכל כניסה אלא רק פעם אחת ביום, על שהייה משמעותית, וכמו שנתבאר. וכל מה שנתחדש בדעת ר"ת זה רק שאפשר שיהיו כמה שהיות משמעותיות ביום (אך זה כמובן בתנאי שהן משמעותיות דיין וכן שיהיה הפסק ניכר ביניהם, וכמבואר).

מאידך גיסא, הנה הריטב"א בחידושו (מה: סוד"ה ורבה) מביא בשם רבני צרפת, שאם אדם עושה כמה פעולות שונות בסוכה, כגון אכילה, שינה ולימוד, מברך על כל אחת ואחת אע"פ שלא יצא בינתיים מן הסוכה, וזו ראיה אלימתא לשיטת הט"ז, שהפעולות השונות אינן רק אמצעי וסימן לקיום של "תשב"ו" אלא הן התכלית והסיבה בעצמן, וממילא גם כאשר אוכל כמה פעמים בשהייה אחת עליו לברך כמה פעמים, ואכמ"ל.

לעומת זאת, המגן אברהם וסיעתו נקטו לדינא שעיקר הברכה היא על שהייה משמעותית, כדעת רש"י, ואילו האכילה היא רק סימן לכך שהייתה כאן שהייה משמעותית. וממילא הואיל והייתה כאן רק שהייה אחת, לא יעלה על הדעת לומר שכיוון שהיו שתי אכילות ושני סימנים לישיבה משמעותית – יברך שתי ברכות, שהרי הוא מברך על הסיבה ולא על הסימן.¹⁴

שיטת הרמב"ם והגאונים

הנה פסק הרמב"ם (פ"ו הי"ב) שבלייל סוכות יש לקדש מעומה, ורק לאחר שמברך "לישב בסוכה" עליו לשבת, ואז מברך ברכת שהחיינו. ופשטות דבריו מורה שהוא פסק כך משום דין עובר לעשייתו, וכן הבינו רבים ממפרשי הרמב"ם הראשונים והאחרונים.¹⁵ ועל כך הקשה הרא"ש (סוכה פ"ה, סימן ג') שאם היה רוצה הרמב"ם להקפיד על דין עובר לעשייתו היה לו לברך ברכת "לישב בסוכה" לפני שהוא נכנס לסוכה, שהרי בוודאי גם העמידה היא מצווה כמו הישיבה, נמצא שבלאו הכי אינו מברך עובר לעשייתו. והראב"ד בהשגות שם הוסיף להקשות מאידך גיסא, שהרי כל הישיבה בסוכה היא רק לצורך הסעודה, ואם כן כל זמן שמברך לפני שסועד נחשב עדיין עובר לעשייתו.

וכדי ליישב דברי הרמב"ם נעיין בדבריו בראשית אותה ההלכה:

**כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה מברך קודם שישב אשר קדשנו
במצותיו וצונו לישב בסוכה.**

מניסוח זה נראה ברור כי לדעת הרמב"ם גם אם אדם נכנס בשביל לשבת בסוכה בלי לעשות שום פעולה נוספת כגון אכילה או שינה, עליו לברך, מפני שיש בכך קיום של מצוות סוכה.

14 ראייה נוספת לדברינו ניתן להביא ממה שפסק המשני"ב (ס"ק מח), שאם אכל בסוכה ושכח לברך תחילה "לישב בסוכה", וסיים לאכול אך נשאר בסוכה – יכול לברך כשנזכר. ובביאור הדבר הוא כותב: "ואפילו אכל כבר ובירך בהמ"ז יכול לברך, שגם הישיבה היא מן המצווה, דמאכילה ואילך כל זמן שיושב הוי הכל קביעות אחד". וזה לכאורה ממש כדברינו.

15 רבנו מנוח, המגיד משנה ומרכבת המשנה שם, וכן הבינו בדעתו הטור והבית יוסף בסימן תרמ"ג.

והנה יש לחקור בדעתו, האם גם הוא אוחז בהבנה העקרונית של רש"י והראשונים לעיל, שעיקר המצווה, וממילא גם הברכה, היא רק על שהות משמעותית בסוכה, ורק נחלק הרמב"ם עליהם מהו גדר השהות, שלדעתו הרף עוד יותר נמוך וגם ישיבה בעלמא נחשבת שהות משמעותית, או שמא המחלוקת נובעת מכך שלשיטתו גדר המצווה הוא שונה לחלוטין, וישנו קיום מלא של מצוות ישיבה בסוכה גם ללא שהות משמעותית.

הנה היו מן האחרונים שהבינו בדעת הרמב"ם שלשיטתו עצם פעולת הישיבה דווקא היא היוצרת את הקביעות והשיהוי, כלומר די בכך שהאדם יושב, ולא עומד או מהלך, כדי ליצור בזה את קביעות הנדרשת למצוות סוכה.¹⁶ לפי דרך זו ניתן לתרץ את קושיותיהם של הרא"ש והראב"ד שהובאו לעיל. מחד, האדם לא יכול לברך לפני שנכנס לסוכה, כפי שהקשה הרא"ש, כי בעצם הכניסה והעמידה בסוכה אין עדיין קביעות, אלא רק במעשה הישיבה, ולכן עליו לברך עובר לעשייתן דווקא סמוך לישיבתו. מאידך, מובן גם מדוע האדם לא יכול לברך לאחר שכבר ישב ולפני שיאכל, כפי שהקשה הראב"ד, כי מאחר שכבר ישב – קיים בכך את המצווה. יוצא אם כן, שלדרכם של אותם אחרונים, המחלוקת של הרמב"ם עם הראשונים לעיל אינה מהותית אלא נוגעת רק לגבי רף הקביעות הנדרש.

אולם לענ"ד פשט לשון הרמב"ם מורה שגם ישיבה בסוכה לרגע קט מחייבת בברכה, וקשה לומר שהיא נחשבת קביעות ושיהוי.¹⁷ אשר על כן נראה לומר שהרמב"ם פליג על כל היסוד של רש"י והראשונים. דהיינו, רש"י וסיעתו למדו מן הסוגיה במגילה שהוראת "תשבו" – משמעה "לשון עכבה". ומכך חידשו יסוד שמצוות ישיבת

16 עיין ט"ז (סימן תרמ"ג ס"ק ב) ושיעורי הגרי"ד (ברכות יא: ד"ה והנה עיין (השני)).

17 כן משמע גם מדעת הגר"א בביאורו (תרל"ט, סעיף ח'), שהכריע להלכה כדעת הרמב"ם בזה, בניגוד לדעת המחבר והרמ"א, ולאור זאת כתב בשמו המעשה רב (הלכות סוכה אות ר"ח) כך: "ברכת סוכה מברך בכל פעם שנכנס, אפילו מאה פעמים ביום". מבואר שהגר"א הבין בדעת הרמב"ם שכל כניסה לסוכה, גם לרגע קט, נחשבת מצווה בפני עצמה ומחייבת בברכה (שהרי אם אדם נכנס לסוכה מאה פעמים ביום בהכרח שרבות מהכניסות הן רק לרגעים מועטים), וזו ראייה אלימתא לדברינו. ועיין הליכות שלמה למרן הגרשז"א (תשרי-אדר, פ"ט הערה כו).

סוכה מתקיימת רק בשהייה משמעותית וקבועה. אך הרמב"ם ממאן בזה, ולדרכו גם ישיבה רגעית ביותר שאין בה שום שהות היא קיום של מצווה בפני עצמה.¹⁸

ההשוואה בין סוכה לתפילין

אפשר שהרמב"ם למד זאת מכוח השוואת הגמרא בין סוכה לתפילין. כשם שבתפילין ברור שגם הנחה רגעית מחייבת בברכה, כך גם בסוכה כל כניסה רגעית מחייבת בברכה. החובה לברך בכל כניסה וכניסה היא ביטוי להגדרה המהותית של מצוות סוכה אליבא דהרמב"ם – שבכל כניסה ישנו קיום חדש של מצווה, מה שאין כן לדעת רש"י ור"ת, כפי שביארנו לעיל.

ניתן להביא כמה ראיות ליסוד זה מדברי הרי"ף והגאונים. הנה הרי"ף בסוגיין (כ.ב. באלפט) כותב כך:

ואסיקנא דכל שעה שנכנס לישב בה מברך לישב בסוכה דגמרינן לה מתפילין, דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי, וקי"ל כותיה.

לשונו של הרי"ף בתחילת דבריו, שמברך בכל פעם שנכנס לשבת בסוכה, דומה מאוד ללשון הרמב"ם, וממילא ניתן ללמוד מהמשך דבריו שהמקור לחידוש זה הוא ההשוואה לתפילין, וכמו שכתבנו.

כך גם עולה מדברי בה"ג (סימן י"ד, הלכות סוכה פרק שני ע"מ קצח) שכתב:

וכל אימת דעייל איניש לסוכה צריך לברוכי, ואפילו עייל ונפיק עשרה זמני ביומא צריך לברוכי לישב בסוכה, מנלן, מתפילין, דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי.

18 שנינו בגמרא (כ.ח.): "תנו רבנן, תשבו כעין תדורו, מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד, היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות נאות מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה, ומשנן בסוכה". לדעת רש"י נראה שכוונת הגמרא לומר שרק על ידי עשיית מכלול הפעולות שהברייתא מציינת, נוצרת שהייה משמעותית, וזהו אופן הקיום של מצוות "תשבו כעין תדורו". לעומת זאת לדעת הרמב"ם נראה שכוונת הגמרא לומר שכאשר אדם עושה בסוכה כל אחת מן הפעולות הנקובות בברייתא, הרי הוא מקיים "תשבו כעין תדורו", גם אם אין זו שהייה משמעותית כלל.

וכן משמע מדברי רב האי גאון (הובאו ברא"ש סוכה שם), "הנכנס בסוכת חבירו לבקרו מנהג ידוע הוא שיברך בין סעד בין לא סעד". משמע מדבריו שאפילו כניסה ארעית שאינה לסוכתו אלא לסוכת חברו, ואף ללא סעודה – מחייבת ברכה, משום שגם היא מצווה, וכן הבין בדבריו הלחם יהודה (על הרמב"ם שם).

ועל כולנה ראייה מדברי התרגום יונתן לפסוק "בסוכות תשבו שבעת ימים", שכתב כך:

תיתבון בה שובעא יומין כל דכוריא בישראל... יתבון במטליא מברכין
לברייהון כל אימת דעיילין תמן.

לדרך זו מסתבר שהרמב"ם יחלוק גם בהגדרת הפסק ביציאה מן הסוכה. כלומר, לשיטת רש"י וסיעתו, שהמצווה היא שהייה משמעותית, הוכחנו שלא כל יציאה תחשב קטיעה של המצווה, וממילא לא תחייב ברכה חדשה. ברם לדרכו של הרמב"ם וסיעתו, שהשוואה לתפילין היא מלאה, מסתבר שגם לגבי דיני ההפסק תהיה זהות בין הנידונים, ובכל יציאה מן הסוכה, גם אם הייתה דעתו לחזור מיד- יהיה עליו לברך שנית בכניסתו, מפני יש כאן מצווה חדשה.¹⁹

אם כנים דברינו, נמצא שנחלקו רבותינו הראשונים לגבי דין הברכה, אך יותר מכך נחלקו במהות וגדר מצוות ישיבה בסוכה, האם המצווה מתקיימת רק בשהייה אחת ארוכה (עם הפסקות הכרחיות) או אדרבה כל רגע ורגע הוא קיום של מצווה נפרדת.²⁰

19 ובזאת זכינו להבין גם את דעת "המפריזים על מידותיהן" שהובאו במאירי (לעיל הערה 9), שבכל פעם שיצאו מן הסוכה, גם בשביל להביא יין לסעודה, היו מברכים שוב בחזרתם, וחלק עליהם המאירי. ולדרכו של הרמב"ם ניתן להבין את דעתם, שאם המצווה היא ישיבה כל שהיא, אזי כל שיוצא מפסיק את המצווה ועליו לברך שוב בחזרתו.

אולם החיי אדם (כלל קמ"ז, סעיף יג), על אף שהביא את מנהג הגר"א לברך בכל פעם שנכנס לסוכה, כתב שיש לברך שוב רק כאשר יצא יציאה גמורה והסיח דעתו, וצ"ע.

20 ולהבהיר העניין, הנה דנו כמה אחרונים במקרה של אסיר שהגיע חג הסוכות ונאמר לו שהוא יכול לבחור או לשבת בסוכה רגע אחד או ליטול לולב רגע אחד – ושאל במה עליו לבחור, ודנו בזה הפוסקים בכמה אנפין. ולדרכו נראה שהדבר יהיה תלוי במחלוקת הראשונים הזו, שלדעת הרמב"ם, שאדם מקיים מצווה בכל שהייה בסוכה, גם אם לרגע קצר, מסתבר שיעדיף את הסוכה (בוודאי בחול המועד, שמצוות סוכה היא מדאורייתא ואילו מצוות לולב היא רק מדרבנן). ברם לדעת רש"י, שאין כל קיום

סיכום

פתחנו במחלוקת האמוראים האם מברכים על סוכה רק פעם אחת בכל החג או בכל שבועת הימים, והסברנו שהדבר תלוי בשאלה האם מברכים על החיוב, שהוא אחד, או על הקיום – שישנם כמה קיומים.

לאחר מכן העמקנו בדעה הסוברת שמברכים בכל שבועת הימים. פתחנו בדעת רש"י, הנוקט שמברכים רק פעם אחת ביום, וביארנו שלדעתו הוראת "בסוכות תשבו" היא "לשון עכבה" כלומר ישיבה משמעותית, ולכן האדם מברך רק בתחילת כל יום "לישב", וכל הפעולות שלאחר מכן, דהיינו השינה, האכילה, השתייה והלימוד של אותו יום, נכללות בברכה זו. לאחר מכן עסקנו בדעת רבנו תם ועוד מהראשונים שנקטו שמברכים על כל סעודה וסעודה, ואפילו כמה פעמים ביום, ביארנו שגם הם סוברים ש"תשבו" היינו ישיבה משמעותית, כשיטת רש"י, אך נחלקו עם רש"י בשאלה מהו הרף של ישיבה משמעותית.

לאחר מכן הצגנו את דעת הרמב"ם והגאונים, שלדרכם מברכים על כל כניסה וכניסה לסוכה, והראנו שהם חלוקים על כל היסוד של ישיבה משמעותית, ולדרכם כמו שבתפילין הנחה רגעית נחשבת מצווה כך גם בסוכה, גם כניסה רגעית נחשבת למצווה, וכמו שנתבאר.

של מצוות סוכה בכניסה רגעית (אלא אולי מדין חצי שיעור במצוות), מסתבר שעליו להעדיף את הלובב, שהיא קיום מצווה מלאה, ודו"ק.